

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Віталія КУЧЕРА

на дисертацію Марти КАЧМАР

**«Право на медичну допомогу: цивільно-правовий аспект»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення матеріалів дисертації, представлених Качмар Мартою Зеновіївною, дають підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний юридичний аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії цивільного права, так й правозастосування.

Актуальність теми дослідження. У дисертаційному дослідженні вирішуються актуальні теоретичні та практичні проблеми правового регулювання однієї з найбільш багатофункціональної підгалузі цивільного права – особистих немайнових прав фізичної особи.

У статті 3 Конституції України передбачено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини проголошено головним обов'язком держави.

Конституційне право людини на медичну допомогу є фундаментальним для забезпечення гідного рівня життя та здоров'я громадян. Воно знаходить своє закріплення у нормах цивільного законодавства та спеціальних нормативно-правових актах, які деталізують положення Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Право на медичну допомогу включає: право на ефективне та доступне медичне обслуговування; право на вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря і закладу охорони здоров'я; право на медичну інформацію; право на таємницю про стан здоров'я; право на інформовану добровільну згоду на медичне втручання; право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду.

Незважаючи на те, право фізичної особи на медичну допомогу вже виступало предметом спеціальних наукових досліджень, цивільне законодавство України постійно знаходиться у динаміці, що зумовлює необхідність наукового переосмислення та вироблення нових концептуальних засад цивільних правовідносин.

Крім цього реалізація права фізичної особи на медичну допомогу була значно ускладнена у зв'язку з російською збройною агресією в Україні у 2022 році. Правові механізми реалізації права на медичну допомогу під час дії правового режиму воєнного стану потребують більш чіткого визначення та поглибленого наукового дослідження.

Право фізичної особи на медичну допомогу є не просто формальною декларацією, а життєво важливою потребою, особливо в складних умовах, в яких перебуває Україна. Його актуальність визначається необхідністю захисту фундаментальних прав людини, подолання наслідків війни, успішного реформування системи охорони здоров'я, забезпечення соціальної справедливості.

Ефективна реалізація цього права є ключовим фактором для стабільного розвитку суспільства та збереження людського потенціалу країни.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розроблені в науці та перспективні для дослідження.

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертанткою тема дослідження має комплексний і пріоритетний характер, а, отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження зумовлюється багатьма чинниками, зокрема: 1) розробкою сучасних підходів щодо загальнотеоретичних та методологічних засад права фізичної особи на медичну допомогу; 2) існуванням у ньому аргументованих з точки зору науки положень, що можуть бути використані при розробці відповідних змін до цивільного законодавства, зокрема в період дії правового режиму воєнного стану.

Слід наголосити, що дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної проблематики кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) у межах теми державної реєстрації «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу», а також відповідає основним напрямам наукових досліджень та Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності є належним та характеризується відповідною науковою новизною підходів до вирішення питань, пов'язаних реалізацією права фізичної особи на медичну допомогу.

Автор у своїй роботі продемонстрував високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та судову практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки.

Методологія цього дослідження складається з системи принципів і способів пізнання, необхідних для удосконалення механізму забезпечення права фізичної особи на медичну допомогу, серед яких можна виділити методи філософського, загальнонаукового та спеціально-наукового рівня.

Вміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку (історико-правового, системно-структурного, формально-логічного, конкретно-соціологічного, аналізу та синтезу тощо) свідчить про оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Зокрема, методи аналізу і синтезу застосовувалися під час з'ясування сутності, змісту права на медичну допомогу (підрозділ 1.2), медичного страхування (підрозділ 3.1) та поняття і підстав цивільно-правової відповідальності за порушення права особи на медичну допомогу (підрозділ 3.2). Історико-правовий метод використаний для аналізу розвитку цивільного права у контексті

дослідження права на медичну допомогу (підрозділ 1.1). Формально-логічний (догматичний) метод пізнання використовувався під час характеристики цивільно-правових норм, що закріплюють права й обов'язки суб'єктів медичних правовідносин та порядок реалізації права на медичну допомогу (підрозділ 1.2, розділи 2, 3); системно-структурний метод – при аналізі організаційно-правового забезпечення діяльності державних та комунальних закладів і здійснення медичного страхування в умовах війни (підрозділи 2.1; 3.1); статичний – при узагальненні результатів практики діяльності лікувальних закладів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2); конкретно-соціологічний – під час аналізу договірного характеру відносин з реалізації права на медичну допомогу (підрозділ 2.2); фактичних даних – при характеристиці здійснення права на медичну допомогу (підрозділ 1.2, розділи 2, 3).

Наукова новизна результатів роботи випливає з актуальності теми дослідження. Про новизну дисертаційного дослідження автора свідчить низка нових положень, які мають оригінальний характер та містять важливе науково-теоретичне та практичне значення.

Дисертація є комплексним монографічним дослідженням особливостей реалізації суб'єктивного права фізичної особи на медичну допомогу в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, у якому на основі сучасних положень теорії цивільного права, узагальнення судової практики отримано висновки, що мають наукову новизну, та виносяться на захист.

Сформульовані висновки та пропозиції щодо предмету дослідження є новими, відповідають загальному спрямуванню розвитку науки цивільного права загалом. Слід підкреслити, що ряд висновків автора знаходять своє продовження у пропозиціях до чинного законодавства, спрямованих на його вдосконалення.

Зокрема, вперше:

- визначено особливості правового забезпечення реалізації права на медичну допомогу військовослужбовцями, внутрішньо переміщеними особами та іншими громадянами в умовах дії правового режим воєнного стану;

- обґрунтовано висновок про те, що сам факт введення правового режиму воєнного стану в державі не повинен впливати (як форс-мажорна обставина) на чинність будь-яких правочинів, включаючи договори медичного страхування, надання медичних послуг;

- запропоновано доповнити частину 1 статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» положенням про необхідність письмової форми згоди представників малолітнього (до 14 років), а також недієздатного пацієнта на медичне втручання;

- запропоновано доповнити Книгу V розділу III Цивільного кодексу України окремою главою «Медичні послуги»;

удосконалено:

- аргументацію положення про те, що зміст права на медичну допомогу охоплює право на вибір лікаря та методів лікування, право на згоду або відмову від медичного втручання, право на інформацію та таємницю щодо стану свого здоров'я, проте, вимоги сьогодення обумовлюють трансформацію законодавства у контексті закріплення певних елементів структури означеного права, серед яких, зокрема: право фізичної особи на паліативну допомогу, право на медичну

реабілітацію, право на вакцинацію тощо;

- наукову позицію про те, що, зважаючи на відсутність у чинному цивільному законодавстві визначення поняття, предмета, істотних умов договору про надання медичних послуг, при укладенні зазначених договорів, а також при їх виконанні, зміні та розірванні треба керуватися цивільно-правовими нормами, які стосуються договорів про надання послуг і загальними законодавчими приписами щодо порядку укладення, виконання та розірвання договорів;

набули подальшого розвитку:

- аргументація положення, що декларація про вибір лікаря для надання первинної медичної допомоги не є договором про надання медичних послуг, оскільки у ній відсутні положення, що є істотними умовами договору, а саме: щодо предмета договору, порядку його укладення, прав та обов'язків сторін, умов надання медичної допомоги, строку дії договору, тощо;

- наукова позиція, згідно з якою важливим аспектом договору про надання медичних послуг є визначення прав та обов'язків лікаря і пацієнта, оскільки саме зазначений договір, враховуючи певну розпорошеність прав пацієнтів у значній кількості норм різних вітчизняних та міжнародних правових актів, може слугувати засобом об'єднання та визначення усіх прав пацієнта з метою їх реалізації та захисту у випадку порушення.

Наукова обґрунтованість результатів та відповідність їх темі дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертанткою, своєю переважною більшістю є аргументованими і переконливими. При їх доведенні та обґрунтуванні автором використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з цивільного права, українське та зарубіжне законодавство та судова практика.

Наукова обґрунтованість висновків підтверджується критичним аналізом наявних літературних юридичних джерел. Порівнюючи різні точки зору науковців, автор в багатьох випадках формулює власну позицію, є толерантним у дискусії з іншими фахівцями.

Ступінь наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається виваженою та продуманою структурою дослідження.

Автором вірно визначено предмет та об'єкт дисертації, чітко сформульовано мету та задачі. Структура дисертації обумовлена завданнями та логікою дослідження і складається з анотації, вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Тема роботи, результати наукового дослідження відповідають меті та змісту теоретичної частини.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації.

Джерельну базу роботи можна вважати цілком репрезентативною, оскільки дисертантка при проведенні дослідження використала значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 185 найменувань). Слід відзначити, що достатню увагу автор приділив аналізу зарубіжного досвіду реалізації права фізичної особи

на медичну допомогу та доведенню доцільності запровадження окремих положень в Україні, що засвідчили ефективність їх застосування в інших державах.

Результати дисертації отримали належну апробацію, зокрема розглядалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях. Зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (Одеса, 2021); Міжнародній науково-практичній конференції «International scientific conference» (Рига, Латвія, 2021); Всеукраїнській науково-практичній конференції для здобувачів вищої освіти «Право. Комунікація. Суспільство» (Львів, 2022).

Достовірність наукових положень обумовлена чітко визначеною структурою дослідження. Розкриттю теми дисертаційного дослідження сприяв класичний підхід до аналізу правовідносин у сфері здійснення та захисту права на медичну допомогу: від теоретичних та методологічних засад, ключових, базових понять до характеристики елементів реалізації та захисту права фізичної особи на медичну допомогу.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення і висновки, зроблені під час дослідження, відображено у 6 наукових публікаціях, з яких 3 статті опубліковано в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, та 3 тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів на науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих здобувачем статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (стор. 12 дисертації) дозволяє дійти висновку про повноту та належний науковий рівень викладу положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні в опублікованих наукових працях.

Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел є цілком достатнім. Використані дисертанткою науково-теоретичні та монографічні роботи вітчизняних та зарубіжних авторів дозволили визначити теоретичні положення та надати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Оцінюючи зміст дисертації, перший розділ роботи присвячено теоретико-правовим та методологічним засадам дослідження права фізичної особи на медичну допомогу. В результаті розроблення зазначеної проблематики дисертанткою визначено, що особливість методології предмета дисертаційної праці обумовлена динамічним характером цивільно-правової науки та практики у сфері реалізації права на медичну допомогу. Використання у дисертації загальноновизнаних методологічних підходів (цивілізаційного, системного, аксіологічного, синергетичного тощо), а також загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання дозволило досягти поставлених у роботі мети і завдань та здійснити комплексне наукове дослідження теоретичних і практичних проблем реалізації права на медичну допомогу в Україні та шляхів їх вирішення.

Щодо змісту права на медичну допомогу, вказано на багатогранність та багатоаспектність цього суб'єктивного права. Воно охоплює право на вибір лікаря та методів лікування, право на згоду або відмову від медичного втручання, право на інформацію та таємницю щодо стану свого здоров'я. Проте вимоги сьогодення

створюють потребу трансформації вітчизняного законодавства, яке регулює порядок реалізації права на медичну допомогу, у контексті закріплення нових елементів структури означеного права.

У другому розділі роботи проаналізована медична реформа, яка запровадила нову модель фінансування надання медичної допомоги. Переведення правовідносин з надання медичної допомоги у формат «лікар–пацієнт» актуалізувало низку правових питань, зокрема, щодо формування суб'єктного складу відповідних правовідносин, щодо обсягу відповідальності за їх порушення. Нова система організації відносин з надання первинної медичної допомоги передбачала використання декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу. З'ясовано природу декларації про вибір лікаря та зазначено, що її не можна вважати договором про надання медичних послуг.

У межах розділу досліджено договір про надання медичних послуг та вказано на недостатню наукову розробку його змісту. Чинним цивільним законодавством не визначено істотних умов як і поняття цього договору, що є причиною численних спорів. Зазначено, що при укладенні договорів про надання медичних послуг, а також при їх виконанні, зміні та розірванні треба керуватися цивільно-правовими нормами, що стосуються договорів про надання послуг, та загальними законодавчими приписами щодо порядку укладення, виконання та розірвання договорів.

Третій розділ дисертації авторка присвятила дослідженню цивільно-правових засобів захисту права на медичну допомогу. Зроблено висновок, що медичне страхування є гарантією забезпечення права фізичної особи на отримання медичної допомоги через накопичення коштів, а запровадження в Україні ефективної системи медичного страхування повинно стимулювати надання пацієнтам якісних медичних послуг та сприяти належному врегулюванню фінансово-організаційних відносин у сфері охорони здоров'я.

Вказано на актуальність питання про розмежування договірної та деліктної відповідальності у сфері надання медичної допомоги. У цьому контексті варто враховувати правила розмежування договірної та деліктної відповідальності. Договірна відповідальність виникає на основі договору, ґрунтується на уже існуючих договірних відносинах між сторонами. Своєю чергою позадоговірна (деліктна) відповідальність призводить до виникнення зобов'язань із відшкодування заподіяної шкоди за неправомірну заподіяну шкоду здоров'ю пацієнта внаслідок неналежного надання медичної допомоги та пов'язана з порушенням абсолютного права особи.

Висновки дисертації відповідають її меті та завданням. У роботі сформульовано низку пропозицій, які розроблені дисертанткою з метою удосконалення норм цивільного законодавства України. Зокрема пропонується:

частину 1 статті 43 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» доповнити положенням про необхідність надання згоди на медичне втручання з боку представників малолітнього (до 14 років), а також недієздатного пацієнта у письмовій формі, що може виражатися у підписанні договору про надання медичних послуг представниками зазначених категорій осіб, або ж шляхом укладення окремого документа про згоду на лікування дитини.

доповнити Книгу V розділу III ЦК України окремою главою «Медичні послуги. Загальні положення», у якій слід розкрити поняття договору про надання медичних послуг, його предмет, форму, строк, визначення сторін даного договору, оплату за договором, відповідальність за порушення договору.

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації рецензентом вбачається дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним: у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей дисертаційне дослідження містить посилання на відповідні джерела інформації. Автором дотримано вимоги норм законодавства про авторське право.

Таким чином, у рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дисертаційного дослідження.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків:

- у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері особистих немайнових прав фізичної особи;
- у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного законодавства України та інших держав;
- у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ, пов'язаних з порушенням права на медичну допомогу;
- в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Медичне право», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження Качмар Марти Зеновіївни на тему «Право на медичну допомогу: цивільно-правовий аспект», не можна не відзначити й певні суперечливі або спірні положення. Окремі питання предмету дослідження, на погляд рецензента, потребують певних уточнень та додаткової аргументації. Серед них слід зазначити такі.

1. Формулюючи елементи наукової новизни (стор. 19-21), авторка пропонує доповнити частину 1 статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» положенням про необхідність письмової форми згоди представників малолітнього (до 14 років), а також недієздатного пацієнта на медичне втручання, яка може виражатися у підписанні договору про надання медичних послуг представниками зазначених категорій осіб, або ж шляхом укладення окремого документа про згоду на лікування дитини.

Вбачається – немає потреби відбирати письмову згоду від законних представників малолітніх чи недієздатних пацієнтів у значному переліку медичних втручань: наприклад, під час діагностичних процедур (аналізи крові, рентген, МРТ, УЗД) чи профілактичних заходів (медичні огляди, консультації), які виконуються в момент надання медичних послуг.

Глава 63 Цивільного кодексу України не регламентує форму договору про надання послуг. Тобто форма такого договору визначається загальними положеннями про форму правочину. Усно можуть вчинятися правочини, які

повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення (стаття 206 Цивільного кодексу України).

2. Розкриваючи підрозділ 1.2 дисертації «Поняття та зміст права на медичну допомогу», дисертантка значну увагу приділила змісту даного права, не розкривши його поняття. Враховуючи, що право на медичну допомогу є складним та багатограним, слід було запропонувати авторське визначення даного суб'єктивного права. Можна врахувати, що право на медичну допомогу – це гарантована державою можливість кожної фізичної особи отримати необхідні медичні послуги, що відповідають встановленим стандартам якості, є безпечними, своєчасними та доступними, з повагою до її гідності та прав.

3. Розкриваючи питання реалізації права на медичну допомогу (розділ 2 дисертації), авторці слід було приділити увагу питанням електронної системи охорони здоров'я (eHealth), яка являє собою загальнонаціональну інформаційно-комунікаційну систему, спрямовану на автоматизацію обліку медичних послуг та управління медичною інформацією.

Цифрові технології дозволяють надавати консультації, діагностику та моніторинг стану здоров'я пацієнтів, які проживають у віддалених або сільських районах, де доступ до кваліфікованих медичних працівників обмежений. Електронні медичні записи, онлайн-консультації та мобільні додатки роблять отримання медичної допомоги більш зручним та доступним для людей з обмеженими можливостями пересування, зайнятих осіб або тих, хто перебуває в іншому місті чи країні.

Цифровізація медичної сфери покращує доступ до інформації (доступ медичних працівників до повної історії хвороби пацієнта, результатів аналізів та іншої інформації) та підвищує якість медичних послуг (зменшує ризик медичних помилок). Наприклад, мобільний додаток HELSI полегшує пацієнтам реалізацію їхнього права на медичну допомогу, роблячи процес отримання медичних послуг більш зручним, швидким та інформативним.

4. Розкриваючи підрозділ 2.2 «Цивільно-правовий договір як форма реалізації права на медичну допомогу» дисертантці необхідно було проаналізувати договір про надання послуг - статті 901-907 Цивільного кодексу України, які визначають істотні умови більшості видів договорів про надання послуг. Загальні положення про послуги є відправною точкою для регулювання окремих видів послуг, в тому числі медичних. Також не в повній мірі розкрито права та обов'язки сторін за договором про надання медичних послуг.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Качмар Марти Зеновіївни, оскільки не торкаються найбільш значних положень і висновків роботи та не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії у процесі захисту дисертації, а також напрямками майбутніх досліджень дисертанта.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження та його відповідність встановленим вимогам. Відзначене дає підстави зробити висновок про те, що дисертація Качмар Марти Зеновіївни «Право на медичну допомогу: цивільно-правовий аспект», за своїм змістом, одержаними науковими результатами,

актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного права.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а також «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 зі змінами, а її авторка – Качмар Марта Зеновіївна за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1

(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України)

Львівського державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Віталій КУЧЕР

